

Smysl vánoc

Milan Horák

(Vyšlo ve Weleda bulletinu – Vánoce 2000)

Není možné žít v našich krajích a nepovšimnout si vánoc. Od skleněných koulí ve výlohách obchodů a girland barevných žárovek nad ulicemi přes nákupní horečku, koledy, vánočku, stromeček a kapra až po případnou půlnoční návštěvu kostela, staly se vánoce těžko odmyslitelnou součástí naší dnešní kultury, našeho životního stylu, našich obchodních strategií. Drtivá většina lidí vánoce nějakým způsobem slaví, připravuje na vánoce svůj byt či dům, dělá před vánoci mimořádné nákupy a jí o vánocích mimořádná jídla. To se nedá říci o žádném jiném křesťanském svátku, ani o velikonocích, jež jsou z duchovního hlediska pro křesťanství ještě důležitější, a už vůbec ne třeba o adventu, epifánii nebo letnicích. Vánoce jsou s obrovským náskokem nejpopulárnější. Je přitom příznačné, že většina lidí, kteří vánoce slaví, má jen nepatrné ponětí o duchovním pozadí těchto svátků, a někteří dokonce vyznávají, že vánoce mají rádi a spojují je s bohatou oslavou, ale náboženská stránka vánoc je vůbec nezajímá nebo ji dokonce považují za škodlivou přítěž, již je nutno zcela odvrhnout.

Proč potkal takový osud zrovna vánoce? Proč mezi všemi křesťanskými svátky slavíme právě vánoce s takovou vervou a proč právě ony doznaly takového zesvětštění?

Obojí souvisí s významem události, kterou vánoce připomínají. V Betlémě se narodil Ježíš, který se měl stát spasitelem světa. Čekala ho ještě dlouhá cesta, než se jeho spasitelství plně uskutečnilo. Třicet let žil jako syn tesaře z Nazaretu, než vystoupil na veřejnost jako ten, koho nazývali Kristem. Tři roky působil jako učitel a uzdravovatel, než nastala doba jeho utrpení a smrti, a konečně zmrtvýchvstání, jímž se spása stala skutečností. Betlémská událost byla počátkem této těžké a velkolepé cesty. Samozřejmě i narození Ježíšovu předcházely jiné události, bez kterých by se nebylo událo. V betlémském chlévě se však pozemská cesta Boží stala neodvratnou — Bůh už nemohl couvnout. Oznamil, že hraje vabank, a vsadil všechno na člověka. A právě to nám připomínají vánoce.

* * *

Vánoční narození v Betlémě je jednou z dlouhé posloupnosti událostí, kterou křesťanství tradičně nazývá „dějiny spásy“. To jsou dějiny lidského vztahu k Bohu, jak je můžeme vypořádat z příběhů popsaných v biblických knihách i z vývoje lidského vědomí a náboženství až do dnešní doby. Dějiny spásy nám vyprávějí o původní jednotě člověka a všehomíra, o následném vydělení člověka z harmonie světa a pak o dlouhé Boží přípravě budoucího lidského návratu do duchovní jednoty. Z těchto dějin se však nedozvíme, nakolik Boží příprava spásy lidstvu opravdu pomůže. To záleží na lidech samotných, na tom, zda budou schopni ke každému zevnímu kroku dějin spásy udělat odpovídající krok vnitřní.

Vztáhneme-li tento poznatek na událost vánoc, vytane nám na mysli dvojverší mystika Angela Silesia:

Byť Kristus tisíckrát by v Betlémě byl zrozen,
když nezrodil se v tobě — jak chceš být osvobozen?

Betlémské narození tedy samo o sobě ještě nikomu pomoci nemůže. Jeho smysl se naplňuje teprve v okamžiku, kdy se odehraje i v duši současného člověka. Co to však znamená? Jak vypadá narození Krista v lidské duši? Jak rozeznáme člověka, v jehož duši se Kristus již narodil, od toho, kdo stojí dosud před tímto narozením? Chceme-li najít odpovědi na tyto otázky, musíme si nejprve ujasnit, které děje v lidské duši odpovídají událostem, jež v rámci dějin spásy vánocům předcházely.

Na počátku nacházíme člověka v ráji, ještě nedotčeného hříchem, tedy bez rozporů mezi myšlenkami a činy, mezi nitrem a světem. Tomu u dnešního člověka odpovídá stav duše v raném dětství, kdy ještě nejestvuje polarita mezi vnitřním a zevním světem. Pak člověk pojí plody ze stromu poznání dobra a zla, začne rozlišovat mezi tím, co je, a tím, co má být, a tak i mezi sebou a světem, potažmo mezi sebou a Bohem. Poprvé se před Bohem ukryje, poprvé zalže. Dnešní člověk prodělává tuto událost mezi druhým a čtvrtým rokem života, kdy se vnitřně vyčleňuje z celku světa — kupříkladu přestává sebe sama označovat jménem, jímž ho nazývají ostatní, a začíná používat zájmena „já“. Člověk je vyhnán z ráje, následuje první zločin, zkažení a potopa světa, povolání, egyptské zajetí, osvobození, cesta pouští, dobývání svaté země, doba soudců, doba králů a proroků, babylónské zajetí, postupný návrat. Ke každé z těchto mýtických a dějinných událostí se dá najít odpovídající událost vnitřní, kterou člověk prodělává v určitém okamžiku svého života, od krizí dětství přes dospívání až do dospělosti. Té odpovídá situace postupného návratu z babylónského zajetí do svaté země, kdy biblickému národu znějí v uších slova proroků, předpovídající budoucí příchod Spasitele.

Až k tomuto bodu se události dějin spásy odrážejí v lidském životě samovolně. Bez vlastního přičinění opouští člověk jako malé dítě svůj rajský prastav, prochází dalšími zastávkami na spásodějně cestě a vrací se jako dospělý postupně do svaté země, aby začal budovat druhý chrám. Zákonitosti duševního vývoje od dětství do dospělosti nás samy vedou těmito biblickými událostmi, ať chceme, či nechceme. Ve chvíli, kdy starozákonní příběhy končí, přestává i samovolný vývoj člověka. Skončilo bezdomoví rané dospělosti — babylónské zajetí; člověk nachází své místo v životě, usazuje se, buduje si postavení — tomu odpovídá znovuosidlování svaté země a budování druhého chrámu. Člověk se může domnívat, že je téměř u konce své cesty, ale v jeho duši je ještě spousta nedořešených problémů; stojí před ním jasné úkoly na zemi, ale jeho srdce tajně doufá, že to ještě není všechno, že život nesestává jen z tohoto všedního snažení, že kdesi čeká ještě něco úplně jiného a mnohem cennějšího.

Do této nálady vstupují vánoce. Do situace, která by mohla z hlediska zevních dějin trvat neomezeně dlouho, ale která je z hlediska ducha neuspokojivá, vstupuje nový, nečekaný prvek. Iniciativy se chápe Bůh sám jako nejvyšší smysl člověka. Přichází na zem, a od té chvíle už nemůže zpět. Před ním je nejistá cesta, ale na jejím konci kyne vzdálený cíl — zmrtvýchvstání, úplné vítězství ducha nad hmotou. Je to riskantní podnik, ale je to jediná možnost, jak pomoci světu, který se ocitl na mrtvém bodě vývoje. Dnešní člověk, který prožívá ve své duši vánoce v pravém smyslu, opouští vyjeté koleje svého dosavadního žití. Doposud ho vychovával osud, nyní se musí vychovávat sám. To ovšem znamená vzdát se navykých schémat, případně i pohodlného bydla, a pustit se na cestu namáhavou a nejistou. Vzdáleným cílem je zmrtvýchvstání, úplné osvobození z pout zevních nutností, okamžik, kdy člověka přestanou určovat hmotné skutečnosti — stane se člověkem, jehož myšlení není dáno konvencemi a předsudky, člověkem, jež neovládá touha po zevních statcích a jímž necloumají vlastní pudy, člověkem nerozhodujícím se podle rutinních návyků, ale podle odpovědného zvážení konkrétní situace, člověkem neodbývajícím skutečnosti světa frázemi, ale hledajícím opravdovou pravdu. Prvním krokem na této cestě je nezvratné rozhodnutí vydat

se za tímto vznešeným cílem. A právě to jsou vánoce duše, narození budoucího Krista Pána v nás.

Vánoce jsou první událostí dějin spásy, která se v duši člověka neodehrává samovolně. Zatímco všechny předcházející události prožívá lidská duše bez vlastního přičinění, vánoce vyžadují spolupráci člověka. Celé dosavadní dějiny spásy probíhaly v člověku bez ohledu na jeho vědomí a vůli; v případě vánoc však musí člověk vědomě chtít. To platí i pro všechny další události, které v dějinách spásy následují. Vánoce jsou počátkem kvalitativně nového postoje k sobě samému i ke světu. Proto je pro člověka nadmíru těžké, aby je správně a úplně ve své duši prožil. Zpravidla se to dlouho nedaří — člověka zprvu čeká vícero pokusů o různý první krok, který se pak ukáže jen nerozhodným přešlápnutím na místě. Často teprve dlouhá doba usilování a cvičení přinese první malý pohyb směrem k cíli. Ovšem právě k tomu bylo určeno každoroční svěcení vánoc, dvanáct dnů od svaté noci do tříkrálového večera, otevřených přípravným půstem a naplněných duchovním cvičením. Rok co rok si lidé vyhrazovali tento čas k tomu, aby hotovili svou duši na vnitřní narození Krista, aby cvičili první kroky na cestě ke svobodnému duchu.

* * *

Na začátku jsme si položili otázku, co je důvodem obrovské popularity a sekularizace vánoc. Po úvaze o smyslu vánoc docházíme nyní k odpovědi.

Vánoce se staly nejoblíbenějším z velkých křesťanských svátků proto, že jejich výzva je pro člověka nejbližší a nejpředstavitelnější. Vánoce jsou teprve prvním krokem na cestě ke zmrtvýchvstání, krokem, na který si může troufnout kdokoli. Velikonoční událost, přemožení smrti, to byl úkol, který lidé v duchu přenechávali světcům. Pokusit se o první malé přemoženíčko otroctví pozemskosti však mohl i ten nejnesvětější nesvětec. Proto se vánoce staly svátkem vsutku všelidovým.

Příčinu zesvětštění vánoc můžeme hledat dílem v jejich popularitě, ale na úplné vysvětlení to nestačí, protože ve světě existují místa, kde se slaví kupříkladu velikonoce stejně mohutně a obecně jako vánoce, ale vánoce jsou přesto mnohem světější, mnohem spoutanější hmotou. Pro pochopení tohoto jevu musíme ještě jednou pohlédnout do světa, který vánoce slaví, na obyčejné lidi, kteří je prožívají, a na ty, kdo považují obyčejné lidi za prostředek k dosažení svých cílů. Kdo chce lidi ovládat, ten potřebuje, aby na ně působilo podbízění a zastrahování, emotivní kampaně, reklamní slogany a politická hesla, zkrátka aby se lidé dali určovat zvenčí. Lidé, na které nepůsobí hmotná pozlátka a strašáci, jsou pro každou pozemskou moc podezřelí, ba nebezpeční. Moc se proto snaží, aby takových lidí bylo co nejméně. To ovšem znamená, že musí bránit tomu, aby se ovladatelní lidé časem měnili v neovladatelné; že potřebuje, aby se lidé nechtěli dále vyvíjet, aby byli spokojeni s tím, jací jsou v současnosti. Proto musí vést svůj úder i proti vánocům. Vánoce v pravém smyslu podněcují člověka k tomu, aby se vydal po cestě sebeproměny, aby začal sebe sama duchovně vychovávat. Zabráni-li se člověku, aby vykonal tento první krok, znemožní se mu celá cesta.

To je nejhlubším zdrojem zesvětštění vánoc. To je hlavním důvodem, proč se vánoce oprošťovaly od nepohodlných náboženských prvků, proč se obklopily nákupní horečkou a zcela zvláštními druhy zboží, proč se začaly nazývat svátky klidu a míru či svátky dobré pohody. To všechno ovšem funguje jen potud, pokud se tomu lidé podřizují. Záleží na každém z nás, zda se rozhodne vrátit vánocům jejich původní smysl, zda omezí horečku

hmotných příprav, zda z vánoc udělá svátky odhodlání, svátky započaté cesty, svátky vůle k proměně sebe sama i k proměně světa.